

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ФЕНОМЕНОЛОГІЧНОГО ПОНЯТТЯ "ГУМАНІТАРНА КУЛЬТУРА"

Федоренко С. В.

У статті узагальнено та систематизовано сучасні підходи до визначення поняття "гуманітарна культура" як педагогічний феномен. Автор розглядає гуманітарну культуру у її співвіднесенні з потребами, самовираженням та самореалізацією особистості.

Ключові слова: гуманітарна культура, духовність, духовні цінності.

В статье обобщены и систематизированы современные подходы к определению понятия "гуманитарная культура" как педагогический феномен. Автор рассматривает гуманитарную культуру в ее соотношении с потребностями, самовыражением и самореализацией личности.

Ключевые слова: гуманитарная культура, духовность, духовные ценности.

In the article modern approaches to the definition of "liberal arts culture" as a pedagogical phenomenon are generalized and systematized. The author considers the liberal arts culture in its relation to the needs, self-expression and self-realization of the personality.

Key words: liberal arts culture, spirituality, spiritual values.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими завданнями. Динаміка розвитку сучасного освітнього простору ХХІ ст. в епоху інтеграції та глобалізації вимагає від педагогічної системи інноваційних змін і висуває нові концептуальні орієнтири, вибудовує нові освітні парадигми. У культурологічних дослідженнях сьогодення простежується тенденція до диференціації та ранжування предметних сфер культури за специфікою діяльності. Зокрема, набули поширення такі напрями, як політична, правова, естетична культура тощо. У межах цієї тенденції перебуває й розробка проблеми виховання гуманітарної культури особистості.

Сьогодні виховання у молодих людей гуманітарної культури як пріоритетної мети освіти має важливе значення для забезпечення стабільності та благоустрою суспільства в умовах його сталого розвитку. Адже зазначене є необхідною умовою реалізації соціальної функції освіти – успішної інтеграції молодих людей в сучасну культуру, становлення у них чітких етичних орієнтирів, громадянсько-правової самосвідомості, толерантності. Особливого значення співвідношення гуманітарної та загальної культури особистості набуває у процесі підготовки спеціаліста вищої кваліфікації як елемента загальної системи освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Увага вітчизняних і зарубіжних дослідників до поняття "гуманітарна культура" обумовлена глибокими змінами у всіх сферах життєдіяльності сучасного суспільства, пошуками гуманістично орієнтованої парадигми освіти, здатної забезпечити культурну спадкоємність, духовні орієнтири для особистості, безпеку і цілісність суспільства. Різні аспекти гуманітарної культури відображено в працях А. І. Арнольдова, М. М. Бахтіна, В. О. Біблера, Т. Г. Браже, Г. П. Вишлецова, С. І. Іконникової, М. С. Кагана, В. А. Слатьоніна, О. С. Запесоцького, В. Л. Кургузова, І. М. Орешнікова, В. Н. Орлова, П. А. Сапронова, В. І. Шубіна та ін.

Формулювання цілей статті. Метою статті є узагальнення та систематизація сучасних підходів до визначення поняття "гуманітарна культура".

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Поняття "гуманітарна культура" увійшло до теорії та практики освіти на поч. 90-х рр. ХХ ст. як певний набір знань, умінь та навичок у гуманітарній сфері. В подальшому спектр визначень цього поняття розширюється й охоплює цілеспрямовану діяльність особистості в усіх сферах її життєтворчості – в науці, етиці, спілкуванні, мистецтві та самовдосконаленні й самореалізації особис-

тості. Але до сьогодні не існує цілісних ґрунтовних досліджень цього явища в педагогічній науці. Дослідники розходяться в думках стосовно змісту гуманітарної культури як педагогічного феномену, її змісту, функцій та її місця в структурі загальної культури особистості. Тому спробуємо здійснити критичний аналіз та систематизацію існуючих підходів до визначення цього поняття.

У філософсько-соціальному аспекті гуманітарна культура визначається змінами у суспільстві панівних орієнтирів культури, на основі яких виокремлюють три основні епохи (за наявності перехідних форм між ними), а саме: *теоцентризм* (доре-несансна історія людства, коли панувала міфологічна свідомість), *натуроцентризм* (склалася в Європі в XVI–XX ст. на основі раціоналістичної та сциєнтистської свідомості), *антропоцентризм* (бере свій початок з середини минулого століття і ґрунтується на розумінні людини як носія свободи та суб'єкта творчої життєдіяльності) [6, с. 99]. Сучасний етап розвитку суспільства характеризується антропоцентричним типом культури, відповідно до якого значення гуманітарної культури полягає в тому, що вона всіма доступними їй засобами – теоретичними, практично-педагогічними та художньо-естетичними – "проголошує" і формує в свідомості суспільства ідею вищої цінності людини в її діалектично протилежній єдності індивідуального та загально-людського [6, с. 100]. Тому з огляду нашого дослідження базовим до з'ясування сутності поняття "гуманітарна культура" є антропоцентричний підхід, що зводиться до спроби через саму людину визначити засади та смисл її буття.

На глибоке переконання А. І. Арнольдова, зміст усієї гуманітарної культури спрямовано на людину: гуманітарна культура співвідноситься з потребами людини, з її самовираженням та самореалізацією. Все, що стосується людини, є гуманітарним [1]. У дослідженнях В. Л. Кургузова [7] гуманітарна культура виступає як:

- ✓ сукупний спосіб і продукт гуманістично орієнтованої діяльності людей;
- ✓ система позитивних культурних смислів, гуманістичних орієнтацій, способів, дій та їх результатів, пов'язаних з розумінням людини як основного критерію суспільного розвитку;
- ✓ світогляд і світовідчуття людини, яка прагне максимально збагатити людяність власного внутрішнього світу своїми вчинками та поведінкою у мультиуніверсальному просторі особистості, соціуму і природи.

Філософ М. С. Каган визначає гуманітарну культуру як "масив способів та результатів діяльності людей, який є екзистенційно орієнтованим, тобто спрямованим на втілення, ствердження та розвиток людської духовності" [6, с. 98]. Очевидною є духовна домінанта цього визначення. При цьому важливо зазначити, що поняття "гуманітарна культура" та "духовна культура" не є тотожними. Вони визначають і доповнюють одне одного й залежать від здібностей та можливостей самої особистості. Так, з одного боку, гуманітарна культура є частиною духовної культури суспільства, яка існує у текстовому форматі та виконує функцію фіксації, збереження й передачі духовного досвіду людства. З іншого ж боку, духовна культура, в свою чергу, є складовою гуманітарної культури, яка інтеріоризована суб'єктом у сфері його духовного життя (самосвідомості, морального переживання), що призводить до її унікальності та неповторності [4]. Інакше кажучи, духовна культура є буттям гуманітарної культури людини в її свідомості та переживаннях. Духовність, відображаючи певний рівень розвитку особистості та суспільства, у багатьох аспектах визначає потенціал гуманітарної культури, але не ототожнюється з нею.

З огляду нашого дослідження значний інтерес становить діалогічна концепція гуманітарної культури М. М. Бахтіна [2], В. О. Біблера [3] та Д. С. Лихачова [8], згідно з якою вона постає як діалог культур, зближення суб'єктів культурного процесу, що сприяють творенню культурного знання та культурних способів діяльності. Гуманітарна культура як феномен духовного життя особистості є діалогічною, існуючи у просторі соціально-культурних комунікацій. Вона є формою духовного обміну між різними поколіннями, історичними епохами і народами, суспільно значущими ідеалами і цінностями, яка склалася в процесі історичного розвитку. О. С. Запесоцький вказує, що гуманітарна культура виникає як результат і вищий прояв духовної діяльності людини. Вона є проєктивною сутністю людини, що проявляється у здатності людини виходити за свої межі у формі цілепокладання, проєкування, прагнення до ідеального образу світу [5]. Вказуючи на діяльнісну сутність гуманітарної культури, дослідник стверджує, що гуманітарна культура – це не володіння знанням про куль-

туру, а системна, цілеспрямована, творча діяльність людини в науці, спілкуванні, мистецтві [5]. Гуманітарна культура дозволяє органічно об'єднати усі сфери життєдіяльності людини в соціумі.

На соціальному аспекті гуманітарної культури наголошує І. М. Орешніков, диференціюючи її як цілісну інтегральну характеристику духовності людини та спосіб і міру вільної реалізації її сутнісних сил у культурно-історичному процесі, в гуманітарній діяльності зокрема. Ця культура виражається у процесі виробництва, зберігання та споживання вищих людських цінностей, а також духовно-практичного перетворення світу, соціальної дійсності згідно з цими цінностями [9, с. 14]. Гуманітарна культура характеризує не цінності самі по собі як дещо об'єктивне, а ставлення людини та суспільства в цілому до певної системи цінностей, сформоване в ході пізнання соціальних процесів.

Згідно з аксіологічним підходом, гуманітарну культуру визначають як упорядковану сукупність загальнолюдських ідей, ціннісних орієнтацій, універсальних способів пізнання та гуманістичних технологій професійної діяльності [10]. Гуманітарна культура є культивуванням таких цінностей, які орієнтовані на розвиток та саморозвиток суб'єкта, тобто самої особистості. Вона проявляється у здатності до саморозвитку, самореалізації, самовдосконалення людини шляхом формування громадянських якостей, моральних оцінок, правових норм, естетичних смаків, інтелектуальних та пізнавальних здібностей [11].

Узагальнюючи зазначене вище, констатуємо, що гуманітарна культура задає життєві цінності та ідеали (особистісні та суспільні), соціальні орієнтації та стандарти поведінки, забезпечує самореалізацію особистості та соціальний контроль, виступає специфічним засобом пізнання світу і людини, є унікальним соціальним механізмом успадкування, передачі духовних цінностей та соціального досвіду від покоління до покоління. На думку О. С. Запесоцького [5, с. 289], гуманітарна культура є засобом соціальної інтеграції та індивідуалізації особистості. Можливості гуманітарної культури в оптимізації процесів соціалізації й індивідуалізації обумовлені її функціями, серед яких учений виокремлює:

- ✓ ціннісно-орієнтаційну;
- ✓ нормо-орієнтаційну;
- ✓ ідентифікаційно-консолідує;
- ✓ індивідуалізуючу.

Отже, гуманітарна культура – це культура людиноведення та людинотворення, яка робить особистість суб'єктом культуротворчості.

Висновки з поданого дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Таким чином, усі вищезгадані визначення гуманітарної культури базуються на ціннісно-орієнтаційній сутності гуманітарної культури як культури антропоцентричного типу, вказуючи на її нерозривний зв'язок з духовною культурою та виокремлюючи її соціально-організуючу місію. Це підкреслює вельми важливі для нашого дослідження соціальні аспекти гуманітарної культури як механізму трансляції гуманітарного знання й соціального досвіду, а також інструменту соціалізації та соціокультурного самовизначення особистості, які, складаючи перспективні напрями подальших розвідок означеної проблематики, можуть бути реалізовані в освітньому процесі вищих навчальних закладів.

Література

1. Арнольдов А. И. Наука постижения культуры / А. И. Арнольдов // Народное образование. – 1998. – № 5. – С. 184–190.
2. Бахтин М. М. Стилистика художественной речи / М. М. Бахтин // Литературно-критические статьи. – М., 2000. – С. 74–77.
3. Библер В. С. Культура. Диалог культур (Опыт определения) / В. С. Библер // Вопросы философии. – 1989. – № 6. – С. 31–42.
4. Выжлецов Г. П. Аксиология культуры / Г. П. Выжлецов. – СПб. : Изд-во СПб. ун-та, 1996. – 152 с.
5. Запесоцкий А. С. Гуманитарная культура как фактор индивидуализации и социальной интеграции молодежи : дисс. ... д-ра культуролог. наук / Запесоцкий А. С. – СПб., 1996. – 426 с.

6. Каган М. С. О понятии "гуманитарная культура" и роли гуманитарности на современном этапе истории человечества / М. С. Каган // День науки в Санкт-Петербургском гуманитарном университете профсоюзов : материалы конф. – СПб., 1996. – С. 98–101.
  7. Кургузов В. Л. Гуманитарная культура в системе высшего технического образования : дисс. ... д-ра культуролог. наук / Кургузов В. Л. – М., 1999. – 405 с.
  8. Лихачев Д. С. Культура как целостная среда / Д. С. Лихачев // Новый мир. – 1994. – № 8. – С. 3–8.
  9. Орешников И. М. Что такое гуманитарная культура? / И. М. Орешников. – Саранск : Изд-во Мордов. ун-та, 1992. – 262 с.
  10. Слостенин В. А. Гуманитарная культура специалиста / В. А. Слостенин // Магистр. – 1991. – № 1. – С. 16–25.
- Шубин В. И. Культура. Техника. Образование : учеб. пособ. / В. И. Шубин, Ф. Е. Пашков. – Днепропетровск, 1999. – 201 с.